

ROMÁN DALLAMOK
EGY 18. SZÁZADI GYŰJTEMÉNYBEN

A 18. század folyamán lejegyzett s fennmaradt román dallamok száma újabbakkal gyarapodott az 50-es évek végén. A Szlovák Tudományos Akadémia munkatársai igen értékes zenei gyűjteményt fedeztek fel a gr. Zay család ugróci (Uhrovec) könyvtárában. A gyűjtemény a 60-as esztendőök elején az apponyi (Oponice) kastély dokumentációs könyvtárában volt, akkor beosztatlan, leltári szám nélküli kötetként. Engel Károly közvetítése révén, Jan Misianik szívességéből egy délután átfuthattam a gyűjtemény mikrofilm-felvételét s lemásolhattam az alábbi három dallamot.¹ 1962-ben a *Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények*, 1963-ban pedig a *Muzica* című folyóiratban közzé is tettem e dallamokat.² E közlésekbe sajnálatos módon hiba csúszott be, s ennek helyesbítésére szántam az újraközlést.³ Egyúttal felhasználom az alkalmat, hogy a közben megjelent irodalomnak e dallamokra vonatkozó megállapításairól is beszámoljak s kiegészítsem utalásaimat a változatokra.

A szóban forgó gyűjteményről *Az Apponyi-kézirat* címmel tartott előadást Szabolcsi Bence 1962. március 29-én, hangsúlyozva fontosságát a magyar s a szomszéd népek zenetörténete szempontjából, javasolva a szlovák—magyar közös kiadást.⁴ Ugyanakkor s ugyanott Bónis Ferenc a gyűjtemény magyar táncairól értekezett, számos példával érzékeltetve az anyag jelentőségét.⁵ Mindkét tanulmány németül is megjelent.⁶ Domokos Pál Péter a 18. századi magyar muzsika és az élő népzene kapcsolatait vizsgálva utalt e gyűjteményre.⁷ Viorel Cosma 18. századi román zenei emlékeket tárgyaló cikkében, 1964-ben mutatta be a szóban forgó három dallamot, — egyiket fakszimilében is.⁸ A gyűjteményt *Hungarici saltus a Dionysio* (1730) címmel emlegeti, s ebből az a zavar támadt, hogy egyesek két külön gyűjteményként könyvelik el az Apponyi-kéziratot s a *Hungarici saltust*.⁹ 1966-ban Romeo Ghircoiaşiu értekezett a 16—18. századi román dallamokról a bydgoszezi zenetudományi kongresszuson, s e dallamok közül kettőt (az elsőt s a harmadikat) mutatott be.¹⁰ Legutóbb Octavian Lazăr Cosma vette fel kötetébe e három dallam közül az elsőt (hibás formában) és a másodikat; a gyűjteményt ő is *Hungarici saltus* címmel szerepeltetve.¹¹

1

A rendkívül gazdag gyűjtemény magyar (saltus hungaricus, asztali, bujdosó, daru-, duda-nóta, kanász-, menyasszony-tánc stb.), szlovák, lengyel, orosz, ukrán stb. dallamai, táncai¹² között, a második részben található a három román (a kor szóhasználatában olach-nak nevezett) dallam.

Az *első* nyolcütemes (ismétléssel 8+8) képlete táncjellegre enged következtetni. A benne jelentkező ritmus- és intonációs (hangnemi) váltásra az élő román népzében is találunk példát.¹³ Első négy ütemének élő változata elő-

fordul Ursu gyűjteményében is.¹⁴ Távolabbi variánsként könyvelhetjük el Bre-diceanu máramarosi gyűjteményének egyik énekelte dallamát, valamint egyik Bartók gyűjtötte, szintén máramarosi dalt.¹⁵

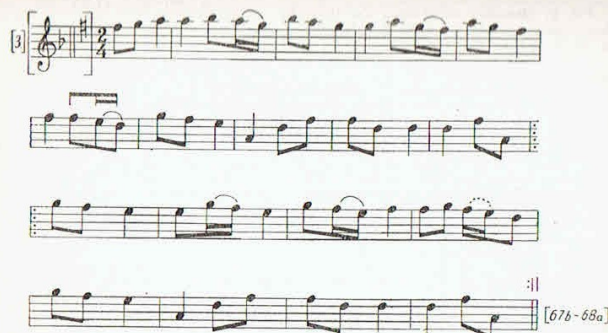
2

A második számú dallamban az ismétlésre kétféle utalás áll: előbb az ismétlőjel mai, majd a korábbi alakja (4., illetve 8. ütem). 4+4+4+4-es tagolása szintén táncdallamot sejtethetne, de az első sor nem tipikus tánczenei ritmusa, s még inkább az élő változat gazdag ornamentikája ezt cáfolni látszik. Teljes, élő román népzenei változata a pásztorkodással kapcsolatos és Naszód vidékéről való. Az élő román népzeneből távolabbi variánsként egy Bartók gyűjtötte Hunyad megyei dallam is említhető.¹⁶

Ez a dallamtípus — ellentétben a másik kettővel — az európai dallamvilágban jóval elterjedtebb. A felfelé haladó indítás dúr-moll alakjában egyaránt ismeretes. A kvint kiemelése (hangsúlyos ütemrészben, hosszú értékkel, három sor cezúrjaként), a szeptimre való ugrás, — sajátos szint ad e dallamnak. Az első sor típusát megtaláljuk a gregorián zenében, Tielman Susato gyűjteményében, Froberger-témában.¹⁷ Kájoni kódexbe két közeli változatot is kínál — a *Messias iam venit*, valamint *A nyúl a vetemények között* című darabok révén.¹⁸ Pálóczinál, Dávidné Soltári-ban s az Apponyi-kéziratban további példák találhatók a kuruc zene dallamvilágából.¹⁹ A 18—19. századi román zene dallamanyagából Anton Pann gyűjteménye tartalmaz ide vonatkozó anyagot is.²⁰ Találunk élő variánsokat a különböző népek élő népzenejében is — magyar, szlovák, lengyel, orosz, sőt angol, francia és vend dallam is mutat bizonyosfokú rokonságot ezzel a melódiával.²¹

226

3

A harmadik dallam a lejegyzés szerint szintén teljes, lezárt. Meggondolkoztató azonban a szokatlan lezáró hangköz s részben az utolsó ütem ritmusképlete is. Első és harmadik sort lezáró kis- vagy nagyszekszteret találtam, dallamzáró hangközként azonban nem.²² A 18. századi román dallam olvasása többféleképpen is elképzelhető (egy b-s előjegyzéssel: dúr, egy keresztessel: moll, esetleg mixolid vagy fríg; lejegyzett formájában a melódia eleje lédnek hangzik). Az Apponyi-kézirat második és harmadik román dallamát V. Cosma kolindákkal is összefüggésbe hozza.²³

E három dallam elsősorban a román zenetörténet számára értékes adat, közvetve azonban további kölcsönhatások vizsgálatához nyújt újabb lehetőséget a 17—18. századi közép-európai zenei életre, dallamvándorlásra vonatkozólag. Ugyanakkor a román dallamok korabeli népszerűségének is egyik beszédes tanúsága.

JEGYZETEK

- ¹ Mind Misianik, mind Engel szívességét ezúton is hálásan köszönöm.
- ² Nyírk, 1962. 1. 131—134. — Muzica 1963. 1. 24—25.
- ³ Lévedésre Bónis Ferenc zenetudós figyelmétetett 1963. augusztus 12-i levelében, mellékelve a szóban forgó három dallamot is. Kollegiális szívességét ezúton is köszönöm.
- ⁴ Szabolcsi Bence: *Az Apponyi-kézirat*. Magyar Zene 1964. 6. 565—568.
- ⁵ Bónis Ferenc: *Az Apponyi-kézirat magyar táncai*. Magyar Zene 1964. 6. 569—580.
- ⁶ B. Szabolcsi: *Die Handschrift von Appony (Oponice)*. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae 1964. Tom. VI. 3—7. — F. Bónis: *Die ungarischen Tänze der Handschrift von Appony (Oponice)*. Uo. 9—23.

227

⁷ P. P. Domokos: *Beziehungen der Musik des 18. Jahrhunderts in Ungarn zur ungarischen Volksmusik von heute*. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae 1964 Tom. VI. 25—37.

⁸ Viorel Cosma: *Documente și lucrări muzicale din pragul veacului al XVIII-lea*. Muzica 1964. 5—6. 68—69.

⁹ Petre Brâncuși: *Istoria muzicii românești*. București 1969. 77.

¹⁰ Romeo Ghircoiașiu: *Les mélodies roumaines du XVIe—XVIIIe siècles*. Muzica Antiqua Europae Orientalis. Bydgoszcz 1966 Polska. Zofia Lissa editor. Warszawa 1966. 440—441. — Amint a 33. sz. lapalji jegyzetből kitűnik, a dolgozat szerzőjének rendelkezésére bocsátottam a Bónis Ferenc által küldött dallampéldákat.

¹¹ Octavian Lazăr Cosma: *Hronicul muzicii românești*. București 1973. I. 424—425.

¹² Bónis Ferenc: *Az Apponyi-kézirat ... 574 és kk.* — Viorel Cosma, 69.

¹³ *100 Melodii de jocuri din Ardeal*. București 1953. 6., 9., 12. sz.

¹⁴ Nicolae Ursu: *Cîntece și jocuri din Valea Almăjului (Banat)*. București 1958. 329. sz.

¹⁵ Tiberiu Brediceanu: *170 Melodii populare românești din Maramureș*. București 1957. 75. sz. — Béla Bartók: *Ethnomusikologische Schriften*. Faksimile-Nachdrucke. II. *Volksmusik der Rumänen von Maramureș*. Mainz [1966]. 113. sz.

¹⁶ C. Zamfir — V. Dosios — E. Moldoveanu-Nestor: *132 Cîntece și jocuri din Năsăud*. București 1958. 94. sz. — Bartók Béla: *Összegyűjtött írásai I.* Közreadja: Szöllősy András. Bp. 1966. 475. lap 3. sz.

¹⁷ *Liber usualis missae et officii pro dominicis et festis...* Paris, 1954. 11, 13. lap (Asperges me), 709, 957. lap (Pange lingua), 990. lap (Sapientia). — Pro Ars Antiqua c. sorozat 2. sz. dallama. — Joh. Jakob Froberger: *Ausgewählte Werke für Cembalo*. Herausgegeben von Helmut Schultze. Leipzig [é. n.] 14—15. lap.

¹⁸ Seprődi János: *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Bukarest 1974. 212., 229. — Marțian Negrea: *Un compozitor român ardelen*. Craiova [é. n.] 41, 44, 51. — Romeo Ghircoiașiu: *Contribuții la istoria muzicii românești*. București 1963. 118.

¹⁹ Szabolcsi Bence: *A magyar zenetörténet kézikönyve*. Bp. 1947. 61*—62*. — Szabolcsi: *Az Apponyi-kézirat ...* 566. lap. 1. sz., 567. lap 7. sz. — Domokos, 5. táblázat 1—2. sz.

²⁰ Anton Pann: *Cîntece de lume*. București [1955]. 19, 35, 55, 86, 216. sz.

²¹ Szabolcsi: *A magyar zenetörténet kézikönyve ...* 61*—62*. — C. Nagy Béla: *Adatok a magyar népdal kialakulásához*. = Zenetudományi Tanulmányok VII. Szerk. Szabolcsi Bence és Bartha Dénes. Bp. 1959. 668—669, 685. lap 22. sz. — *Studia memoriae Belae Bartók sacra*. Bp. 1957. 65. lap 16. sz. — Simone Wallon: *La chanson Sur le pont d'Avignon au XVIe et XVIIe siècle*. = *Mélanges d'histoire et d'esthétique musicales — offerts à Paul-Marie Masson*. Paris [1955]. I. k. 186. lap 6—9. sz. példák.

²² Béla Bartók: *Cîntece populare din comitatul Bihar (...)* Culese și notate de — —. București 1913. 174. sz. — *100 Melodii ...* 79. sz. — Brediceanu, 21, 69, 137. sz. — Bartók: *Ethnomusikologische Schriften II. ...* 66, 73 abce sz.

²³ Viorel Cosma, 69.